СУЛТАНОВА Р.Р. ШКОЛА МАСТЕРОВ: ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СФЕРЕ СЦЕНОГРАФИИ В КАЗАНИ (Казань: Татар. кн. изд-во, 2021. 280, с. ил.) китабына бәяләмә

Казан – гаҗәеп бай театр традицияләренә ия шәһәр. Аларның юл башы XVIII гасыр урталарына ук барып тоташа. Россия күләмендә зур шөһрәт казанган сәхнә осталары белән беррәттән, рәссамнар да театр сәнгатенә үз өлешләрен кертте. XIX гасыр дәвамында тарих аларның да исемнәрен саклады. XIX–XX гасырлар чиге – театр сәнгате аеруча гөрләп чәчәк аткан чор. Көмеш гасырда бөтен мәдәният театральләштерелә: күпсанлы опера һәм драма антрепризлары гына түгел, мәктәп һәм өй спектакльләре, әдәби-нәфис, костюмлы баллар-кичәләр, «тере картиналар» постановкалары. Боларның барысын да Казан тормышында күпләп күзәтергә мөмкин була. Моннан тыш, 1910–1920 елларда Казанда яңа театр иҗат коллективлары, шул исәптән әйдәп баручы рәссамнар хезмәттәшлек иткән милли татар коллективлары барлыкка килә. Бу башка сәнгать дисциплиналары арасында сценографиянең мөстәкыйль дисциплина буларак укытыла башлавына уңай йогынты ясый.

Моңарчы Казанда сценография өлкәсендә укытуны тулы һәм эзлекле өйрәнүче булмады һәм ул башкаланың сәнгать педагогикасы тарихындагы ак тапларның берсен тәшкил итә иде. Р.Р. Солтанованың «Школа мастеров: художественное образование в сфере сценографии в Казани» (Казань: Татарское книжное издательство, 2021) китабы нәшер ителү әлеге бушлыкны тутырды, бу өлкәдә алга таба да тирәнтен тикшеренүләр уздыруга алшартлар тудырды. Бу басманы автор Казан сәнгать училищесына – 125, Казан театр училищесына 100 ел тулу уңаеннан әзерләде. Китап авторы – сәнгать фәннәре докторы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Д. Сираҗиев исемендәге (2008), Б. Урманче исемендәге (2012), «Театраль роман» (2020) премияләре лауреаты Рауза Солтанова. Ул милли театр сәнгате тарихы буенча язылган күпсанлы монографияләре («Празат Исанбет. Грани призвания», «Сценография татарского театра: основные этапы и закономерности развития», «История татарского театра в плакатном искусстве»), мәкаләләре белән дә билгеле галимә.

Аның яңа тикшеренүе Татарстан Республикасы Милли архивы материаллары, Г. Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры һәм В.И. Качалов исемендәге Казан зур драма театры музей фондларына, уку йортлары һәм шәхси архивларның методик фондлары коллекцияләренә, үзенең чордашлары – рәссамнар һәм укытучылар белән шәхси аралашу тәҗрибәсенә нигезләнә. Тикшерелә торган материалның үзенчәлеге иллюстратив материалның күләмле булуын таләп итә. Китаптагы архивтан алынган һәм заманча фотосурәтләр,

декорацияләр эскизлары, макетлар, костюм, сәхнә гримы, бутафория предметлары эскизлары текстның эчтәлеген тагын да баетып кына калмый, бәлки текстка параллель, мөстәкыйль тикшеренү материалы да булып тора, аларның күбесе беренче тапкыр бастырыла.

Китапның структурасы аермачык: ул Н.И. Фешин исемендәге Казан сәнгать училищесына (9–142 битләр) һәм Казан театр училищесына (143–254 битләр) багышланган ике бүлектән тора; алар рәссамнарның сүзлеге (255–266 битләр) белән тулыландырылган; кушымтада (267–275 битләр) Казан сәнгать училищесы укытучысы, сәнгать фәннәре кандидаты, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе Татьяна Николаевна Кривошеева һәм гримёр-рәссам, Казан театр училищесы педагогы Ирина Александровна Григорьянц истәлекләре бирелгән. Анда шулай ук «Сравнение учебных планов общепрофессиональных и специальных дисциплин 1920-х гг. и современного периода» дип исемләнгән чагыштырма схема да (274–275 битләр) китерелә, ул уку-укыту процессындагы методик характердагы үзгәрешләрне ачык күзалларга мөмкинлек бирә. Тулаем алганда, шул рәвешле китапның исемендә үк әйтелгән җанлы һәм күп планлы картина туа.

Беренче бүлектәге «История и перспективы развития» һәм «Современность» очеркларында Казан сәнгать мәктәбе һәм аның варисы булган Казан сәнгать училищесындагы әйдәп баручы педагогларның иҗади эшчәнлекләре аша сәхнә сәнгатенең барлыкка килүенә күзәтү ясала, 1910–2010 елларда укучыларның театрдагы практик эшкә ни рәвешле җәлеп ителүе күрсәтелә. Сәхнә бизәлешенә (сценографиягә) нигез салган П.П. Беньков, Н.И. Фешин, П.Т. Сперанский, Б.И. Урманче һәм бу өлкәдә үзләреннән зур өлеш керткән Ә.И. Тумашев, К.А. Нәфыйков, А.С. Иванцев, Г.С. Скоморохов кебек рәссамнарның иҗат портретлары ачыла. Китап авторы училищедагы театр-декорация бүлегенең уку планнарын һәм программаларын анализлый, укытучылар һәм студентларның дәүләт заказларын үтәүдә катнашуын, турыдан-туры театр цехларында һәм остаханәләрдә кулланылган производство практикалары программаларын күрсәтә. «Студентлар әзерләүдә күппланлылык, – дип билгеләп үтә китап авторы, – теоретик һәм практик дисциплиналарны колачлый, студентларга алга таба үзләренең иҗади потенциалларын һәм алынган күнекмәләрен театрда гына түгел, ә полиграфиядә дә, телевидениедә дә, дизайн һәм рекламада да гамәлгә ашырырга мөмкинлек бирә». «Күбрәк театр-декорация сәнгате, – дип ассызыклый галимә, – рәсем режиссурасы буларак аңлашыла». Ул укытуга да, студентка да аерым таләпләр куя. Күпсанлы иллюстрацияләр – студентлар тарафыннан эшләнгән эскизлар сценография өлкәсендәге стиль үзгәрешләрен аеруча ачык чагылдыра. Аларны эзләү, авторлыкны атрибуцияләү һәм кабат бастырып чыгару – тикшеренүченең зур казанышы. Татар театр техникумыннан (1922) башлангыч алган Казан театр училищесының тарихы әле тиешенчә өйрәнелмәгән: аның ябылган, башка уку йортларына кушылган, үзгәртеп оештырылган вакытлары да булган.

Басма авторының сәнгать бүлеге тарихын торгызу бурычын куюы да укучыларда зур кызыксыну уята. Аның тарихы шулай ук күренекле рәссамнар һәм сәхнә эшлеклеләре белән бәйле (П.П. Беньков, П.Т. Сперанский, В.А. Никитин, Р.М. Хибатуллин, Л.А. Потягунин, В.В. Попов, Т.А. Зуев).

Төрле аспект һәм күнекмәләрне берләштермичә генә, театрда сәнгати образ тудырып булмый. Бу – уку программасында костюмерлар, бутафорлар, гримёрлар һәм сәнгать дисциплиналары (рәсем, нәкыш һәм композиция) арасында предметара бәйләнешләр булдыруны күз алдында тота. Автор гади һәм аңлаешлы формада укучыга уку-укыту эшенең төрле нечкәлекләрен һәм кыенлыкларын җиткерә.

«Бүгенге көндә, – дип ассызыклый автор, – республикадагы барлык театрлар иҗат составының яртысыннан артыгын училищены тәмамлаучылар тәшкил итә» (148 бит). Республиканың сәнгати мәдәниятендә уку йортының роле шуның белән билгеләнә дә.

Бербөтен гармонияле китап образын тудыруда ачык төсләргә бай дизайнның да (авторы – Н.И. Фешин исемендәге Казан сәнгать училищесын тәмамлаган А.И. Гыйльметдинова) роле зур. Һәр бүлек үзенчәлекле архитектоникасы белән аерылып тора. Игътибарны җәлеп итү өчен, отышлы график алым эшләнгән, график элементлар яңа мәгълүматны җиңел кабул итәргә ярдәм итә.

Фәнни-популяр басма жанрында язылган китап киң катлау укучыларга адресланган, һәм, һичшиксез, белгечләр өчен дә, театр сөючеләр өчен дә бердәй кызыклы булачак. Үзенчәлекле версткасы, стандарт булмаган форматы һәм төсле иллюстрацияләрнең күплеге белән китап бүләк басмага да дәгъва итә ала.

Ключевская Екатерина Петровна,
сәнгать фәннәре кандидаты, ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының тасвирый һәм декоратив-гамәли сәнгать бүлеге өлкән фәнни хезмәткәре